

A VILÁG „GONDOSAN SZÓTT PÓKHÁLÓSZÖVETE”

Tulajdonnevek Déry Kyvagiokén című regényes életrajzában

CSEH MÁRTA

Tulajdonnévnek valamely személy, tárgy, dolog stb. saját, külön nevét tartja a nyelvtan. Ehhez a meghatározáshoz az irodalmi névadás vizsgálata során is tarthatjuk magunkat (különösen akkor, ha szemantikai kérdésekkel nem kívánunk foglalkozni). A tulajdonnév alapvető jellegzetességei ugyanis lényegében ugyanazok, mint a nyelvhasználat más területein.

Legszembetűnőbb a nagy kezdőbetűs írásmód; ez a sajátság rendszerint egyértelmű útmutató. Déry művében csak néhány olyan szó esetében nem volt biztos fogódzó (pl. a rangjelző megnevezések némelyike és a vallási élet tulajdonnevei közül néhány esetében), amelyek köznévként is és tulajdonnévként is élnek a nyelvben, s a szóhasználatban a szó jellege és írásmódja között – különböző okokból – esetleg nincs mindig összhang. Az ilyen kisbetűs, de tulajdonnévszerű neveket csak kivételesen vettem föl a kimutatásba (pl. ha a név ugyanabban a jelentésben kis- és nagybetűsen is előfordul). Nem vettem önálló tulajdonneveknek a magukban álló *Madam*, *Monsieur* udvariassági megszólításokat, mert nagy kezdőbetűs írásmódjuk idegen nyelvi írásszokásból ered. (Kiegészítő, módosító névelemek is lehetnek azonban a személynevek mellett.) Itt jegyzem meg ugyanakkor, hogy természetesen közneveknek tekintem a *luis* 'lajosarany' és a *napoleon* 'aranypénzfajta' szavakat.

A regényszöveg vizsgálatát a mű 1976-ban a Szépirodalmi Kiadónál megjelent kiadása alapján végeztem.

Déry Tibor műve oly módon tagolódik, hogy az egyes részeket grafikai jel (*) választja el egymástól. A vizsgálat során ezeket a részeket 1-től 120-ig folyamatosan sorszámoztam. A nyelvi adatok mellett álló számok – egy vagy több számjegy – annak a regényegységnek a sorszámát jelentik, amelyben az adott név megjelenik. Pl. *Babits* (35. és 53.), *Schiller* (96.). Magában a regényszövegben fejezetszámozás nincsen, az azonosítást az alábbi jegyzék kívánja segíteni. E jegyzékben a regényegység kezdőszavai, előtte a regényegység sorszáma, utána zárójelben az oldalszám található;

1. Édesapja a Kyvagiokén vezetéknevvel ruházta föl (7)
2. Jó néhány évtizeddel (8)
3. S felöltvén új kékbársony ruháját (9)
4. Ezzel magyarázható (10)
5. Ezután újra nyeregbe pattant (11)
6. Fizetésre kerülvén a sor (12)
7. E kijelentés után (13)
8. Ezek után halálra ítélte Polikárpot (14)
9. Sötét volt a kazamatában (15)
10. Polikárp nyugodtan töltötte az éjszakát (15)
11. – Fiaskám – mondta (16)
12. Minthogy Polikárp hiába várt (17)
13. Mivel hú hóka lova megvárta (18)
14. Polikárpnak azonban elállt a szava (19)
15. A babára egy másik, rózsaszín ing került (19)
16. – Tizenhárom éves vagy, fiam (20)
17. – No – mondta az anya (20)
18. Sajnos, költő lesz belőle (22)
19. Lipót körúti lakásukról (22)
20. Mondhatni ugyan (23)
21. – Andor – mondta –, boldog vagyok! (24)
22. – Úgy van, Klio vagyok (25)
23. – Bár jóval fiatalabb vagyok (26)
24. Egy kis szél kerekedett (27)
25. E pillanatban az egyik múzsa (28)
26. – Ha már a csillagoknál tartunk (29)
27. – A világért sem akarnálak megbántani (31)
28. Oly szelíd fuvolaszó szólalt meg (32)
29. – Mielőtt hazatérnénk a Tempé völgyébe (32)
30. – Kedves ifjú hősöm (33)
31. Ezek után a múzsák (34)
32. *Sors bona, nihil aliud*, vagyis mit tehet (35)
33. Időközben Rosinante nevű szép hóka háta-lova (35)
34. Öregkorára Polikárp rosszalta a sorrendet (36)
35. Oslo, Norvégia fővárosa (36)
36. Knut Hamsun, mint az várható volt (37)
37. Este a Skagenen (38)
38. Mivel a múzsák sajnos, sajnos (39)
39. Amióta Polikárp – ahogy mondani szokás (40)
40. Ez időben ifjú hősünknek (41)
41. Miután a vezérigazgató úr unokaöccsét (42)
42. És elhatározta, hogy immár nekilát (43)
43. Ó Buda, szerelmesek enyhelye (44)

44. A budai Duna-parton, szemben a Parlamenttel (44)
45. Minthogy mind a két vállalkozása (45)
46. Szerencsére a Honvédelmi Minisztérium (46)
47. Ó, a tavasz, a szerelem! (51)
48. A kéz! A kezek! (52)
49. Jóllehet Polikárp már a *Nyugat* munkatársa (52)
50. És csak olyankor szegte fel ismét (53)
51. Polikárp a Galócási Gőzfűrész réme lett (54)
52. Ó, szép Budapest (54)
53. Mi sem természetesebb, mint hogy (55)
54. Hány lépésnyi a távolság (57)
55. Ó, Szabadság! (58)
56. Köztudomású továbbá (58)
57. Miután Polikárp, hadsegédjével (59)
58. Az ártatlanság elnyeri jutalmát, ugyebár? (60)
59. Helyreállt volna a rend? . . . (60)
60. Mint látható, Kliónak ez idő tájt (61)
61. A mendemonda azt tartja (61)
62. Id. Kyvagiokén, Polikárp apja (63)
63. Minthogy az ifjú költő azt tartotta (65)
64. Ilyképp megszabadulván (65)
65. Polikárp megházasodott (66)
66. Eksztázis. Csillagszemek (70)
67. Badacsonytomajból az ifjú pár (70)
68. S habozás nélkül leráznán (71)
69. Egy nászutas pár pályája (71)
70. Férfiember hogy bizonyíthatja be (72)
71. Fáradtságos nászútjuk befejeztével (73)
72. Mivel a tikkasztó nyári hőség ellenére (74)
73. *Sors bona nihil aliud* jelmondatában bízva (75)
74. Mialatt Polikárp a kisebb baráti kölcsönnel (76)
75. Hála a Teremtőnek, ki a változatosságot (77)
76. Anyagi erők kormányozzák a világot (78)
77. Vajon bélyegkereskedésre pazarolt éveit (79)
78. Polikárp mint a fecske cikázik (80)
79. Jahve nem hagyja el kedvenceit (80)
80. Nyomasztó adósságai elől (95)
81. Perugiából a Sobborgo San Antonión át (96)
82. A tékozló fiú! A megtért bárány! (96)
83. Az ifjú költő felesége azonban (97)
84. Nyáron Pesten is kék az ég (98)
85. Ismeretes, hogy az ifjú költő (98)
86. A magas költészetben talált végül is (107)

87. Polikárp alighogy leült íróasztalához (108)
88. Minthogy a bécsi rendőrség (110)
89. Polikárp immár negyvenéves (110)
90. Az álom megduplázza az életet? (111)
91. Hogy bizonyítson, Polikárp éjszakánként (111)
92. A fűszeres hóban sétálgatva (112)
93. Ófőméltósága Horthy Miklós kormányzó (114)
94. Másnap pedig Stockholmba utazott (114)
95. Ez időben a költő (117)
96. A bűz fejlesztését és általános elterjedését (118)
97. Minthogy másnap kitört a háború (120)
98. – Letartóztatom – mondta (123)
99. Ó, El Salvador, gondolta a költő (123)
100. Minthogy 1940. március 16-án (124)
101. A nő! Az emberiség összejtje! (125)
102. Nem hagyom annyiban (125)
103. Vereségről vereségre! (133)
104. Háború! Romlás! Döghalál! Vérzivatar! (133)
105. A világ szövetségéből egyre több szál (135)
106. Ez időben Polikárpot (136)
107. Budapest székesfőváros lakosai (137)
108. Itt is, ott is sortüzek (139)
109. Minthogy a hungaristák seregei (142)
110. Felébredt. Későn, feltehetőn az út (142)
111. Ez meg miféle eszme (143)
112. A téglagyár üzemcsarnokában (144)
113. Az ifjú költő azonban (145)
114. Boldogság? (146)
115. Minthogy a szomszéd Magyar–Olasz Bank (148)
116. Búcsú! Érzékeny (148)
117. Testi léte tehát megmenekedvén (149)
118. Maradtak azonban a kétely ráncai (150)
119. Az országot újjá kell építeni! (150)
120. Ha Polikárp ma, nyolcvanéves korában (151)

A regény tulajdonneveit a következő főkategóriákon belül helyeztem el: I. Személynevek, II. Népnevek, embercsoportok megnevezései, III. Állatnevek, IV. Helynevek, V. Intézménynevek, VI. Szellemi alkotások nevei.

I. SZEMÉLYNEVEK

Gazdag és változatos személynévanyagot találunk a Kyvagiokén című Déryműben. Vannak köztük nevek és névkombinációk – azaz egy-, két- és többelmű megnevezések –, ezeket egymástól különválasztva mutatom be. A rendszerezés további szempontjaként a névfajták szolgálnak. Az egyelemű személyneveket veszem számba először (A csoport), a névkombinációkkal a második, B részben foglalkozom, végezetül C pont alatt külön veszem számba a személynevekből -i képzővel létrejött származékokat.

A. EGYELEMŰ SZEMÉLYNEVEK

A keresztnévvel az 1., a vezetéknevekkel – itt kaptak helyet az egytagú asszonynevek is – a 2., a becenevekkel és ragadványnevekkel a 3., az ál- és fedőnevekkel a 4., az irodalmi nevekkel az 5., az értelmező nevekkel a 6., a vallási élethez kötődő személynevekkel a 7. és a mitológiai személyek neveivel a 8. pont alatt foglalkozom.

1. *Keresztnévek.* A férfiakat megnevező (és megszólító) nevek közt gyakorisága és jelentősége miatt is az első helyen érdemel említést a *főhős keresztnéve*. Legtöbbször *Polikárp* alakban találkozunk vele (mintegy négyszázszor). Szinte mindegyik regényegységben előfordul egy vagy több ízben (csak a következőkben *nem*: a 9., 27., 48., 63., 66., 68., 81., 88., 90., 110., 115. és 118.). Egyszer *Polikárp prófétát* olvashatunk (40.), egyszer pedig becézett alakban találjuk: *Polikárpocska* (92.). A *Polikárpék* szóalak a 72. és a 114. regényegységben jelenik meg, ezen az utóbbi helyen sajátosság szerepkörben: nem rokonságnévként, hanem a tudathasadásból magához térő hősré utalva: „Polikárpék illetve Polikárp.” Van rá eset, hogy a *Tibor* névvel azonosítva találjuk: „Polikárp, akkor még Tibor”. A *Tibor* név egyébként a 2. és a 4. regényegységben (a továbbiakban: re-ben) szerepel. Amellett a 88. re-ben is olvasható egy *Tibor bajtárs* megnevezés, de valószínű, hogy ez nem magára Déryre vonatkozik.

A *barátok, rokonok, ismerősök* köréből a következőket nevezi az író a pusztai keresztnévükön (is): az öccsét (*György*: 17.), Grósz Andort (*Andor*: 19., 21., 39. és *André*: 52.), Karinthy Ferencet (*Ferenc* azaz Cini: 53.), Szilasi Vilmost (*Vilmos*: 92.), Tóth Árpádot (*Árpád*, vagyis Pádi: 61.) és Turcsányi Eleket (*Elek*: 105.). Keresztnévén nevezi meg egyik nagybátyját is: *Hermann nagybácsi* (18. és 40.), s további két személyt a környezetéből: *Pál úrfi*t, akinek Tóth Árpád órákat ad (61.), és *Róbert bácsit*, akit ingyenkonyhájára kapcsán hoz szóba (84.).

Világi és egyházi méltóságok nevei (betűrendben): *Mátyás király* (5.), *Sándor szerb király* (88.), *Vilmos német császár* (45.). Kiegészítő melléknévi, ill. számnévi jelzővel bővült keresztnévek ebben a körben: *Nagy Frigyes* (85.), *II. József*

(85.) és XII. Pius pápa (97.). Említés történik két szentről is: *Polycarpus* (1.), ill. *Szt. Polycarpus* (20.) és *Szent Dénes** (81.).

Az *Annibale* (75.) nem utal személyre; egy példázatban csak mint név kerül szóba.

A női keresztneveket betűrendben sorolom föl: *Anasztázia* („a királynő”: 85. és „Lagimanosz küldötte”: 102.), *Beáta* (51.), *Beatrix* (51.), *Bernadett* (51.), *Elfriede* (79.), *Éva* („bajtárs”: 88.), *Genováva* (51.), *Gerda* („bajtárs”: 88.), *Helén* (nagyénéi: 71.), *Kreszcencia* (100., 101., 102.), *Kriska* (50. és 65.), *Márfa* (79.), *Mariedl* (13., 19. és 109.), *Olga* (65., 67., 69., 71., 72., 75., 76., 78., 79., 80. és 86.) és *Yvette* (19.)

2. *Vezetéknevek, családnevek.* A főhóst a családnévén (a regényben) *Kyvagiokén*-nak hívják. Ebben a névalakban találjuk az 1., a 2., a 7., a 18. és a 19. re-ben. *Kyvagiokén úr* olvasható a 46., 65., 94. és a 102. re-ben, *Kyvagiokén népbiztos elvtárs*, ill. *Kyvagiokén elvtárs* pedig 64. és a 87. re-ben. Egy ízben családjelölő szerepben is előfordul: *Kyvagiokén család* (42.)

Az apa megnevezése tulajdonnév-nevezővel: *id. Kyvagiokén* (62.).

Barátok, rokonok, ismerősök neveiből az ismertebbek (betűrendben): *Babits* (35. és 53.), *Bernáth* [Aurél] (92.), *Karinthy* (35. és 53.), *Kassák* (102.), *Kosztolányi* (49.), *Nagy* [Lajos] (102.), *Osvát* (53. és 54.), *Örkény* (102.), *Schöpflin* (35.), *Szilasi* [Vilmos] (92.) és *Turcsányi* [Elek] (105.). Továbbá: *Kohn* (igazgató úr: 49. és 51.), *Mandel* (elvtárs: 40.), *Schachner* (hites neje: 51.) és *Singer* (bajtárs: 88.). A víziószerű 79. regényegység két szereplőjének nevét is itt kell említeni. Az egyik *Potapys*, az orosz szolga, a másik a hosszú nevű német ismerős (l. a többemű nevek közt is!), akit kétszer *gróf Rüdiger*, egyszer pedig *gróf Rü...* stb. névvel illet az író.

Nem kortárs írók, művészek (vezeték)neve: *Dosztojevszkij* (79.), *Flaubert* (45.), *Goethe* (15. és 96.), *Hamsun* (úr: 36. és 37.), *Ibsen* (36.), *Petőfi* (36.), *Puskin* (65.), *Schiller* (96.), *Shakespeare* (75. és 94.). Valamint a titokzatos *Zerffy* név, amely a fönt már említett, víziószerűsége miatt nevezetes 79. re-ben *Dosztojevszkij* szájából hangzik el. Ugyanitt jelenik meg *Petőfi* neve kapcsán – etimologizálva – a *Pető* név is: „– *Petőfi*? Ki az? *Pető* fia? Ki volt *Pető*?”

Ókori írók, költők, tudósok – általában egyelemüként ismert – nevei (betűrendben és abban az írásformában, ahogy a regényben található): *Arisztófánész* (85.), *Homérosz* (94.), *Plautusz* (85.), *Püthagorasz* (tétele: 4.).

Egy ízben *Nietzsche* neve is megjelenik (19.).

* *Szent Dénes*nek valójában a szobráról van szó ezen a helyen, ilyen esetekben azonban, amikor a jelzős szerkezet determinánsa és alaptagja még nem forrott össze egységes – többemű – jelölővé (névkomplexxummá), a többtagú kifejezés tulajdonnévi részét a tulajdonnév jellegének megfelelő helyen említem. Ha az összeforrás bekövetkezett – mint pl. a *Szent Gellért-szobor* megnevezés esetében, akkor a besorolás is ehhez igazodik. Ezt a besorolási eljárást az igazolja, hogy e fölémérés nem a regény *jeltárgyainak* („szereplők”-nek, „helyszínek”-nek stb.), hanem *jeleinek* (a tulajdonneveknek) a leltárba vételét célozza.

Uralkodók, politikusok, katonák nevei: Barthou (francia külügyminiszter: 88.), Bárdossy (miniszterelnök: 104.), Clausewitz (6.), Dollfuss (Ausztria kancellárja: 87.), Hitler (36., 95., 96., 102., 105., 109. és 113.), Horthy (korszak: 21., őfőméltósága felesége: 97. és testőrsége: 102.), Imrédy (miniszterelnök: 104.), Jellasics (56.), Kossuth (apánk: 108.), Lukács (és elvtárs: 56.), Napóleon (87.), Sipőcz (úr: 82.) és Szálasi (102.).

Régi hadfiak nevei is megjelennek: *Batu kán (67.) és Koppány (késői ivadéka: 109.).*

Az egyelemű vezetéknevek mellett van a helyük azoknak az *asszonyneveknek* is, amelyek alakilag a férj vezetéknevének valamely külön erre a célra szolgáló nyelvi jellel (asszonynévképzővel, ill. jelzői – vagy másmilyen – kiegészítővel) való bővülése révén jöttek létre. Polikárp *anyjának* neve ilyen formában *özv. Kyvagiokénné (76. és 83.) és Kyvagiokénné (őnagysága: 107.), Polikárp feleségéé, Olgáé pedig Mme Kyvagiokén (75.).* A regényben megjelenik továbbá egy *dr. Frischaufné* nevű asszony is (87. és 89.).

3. *Ragadványnevek, helyettesítő, fedő- és becenevek.* Férfiakat nevez meg az író a következő névalakokkal: *Cini (53.) [Karinthy Ferenc], Gyuri (99.) [Déry Tibor öccse, György], Pádi (61.) [Tóth Árpád], Vili (92.) [Szilasi Vilmos].* Névátvitelre utal, hogy helységnévből keletkezett ragadványnévvel nevezi meg egyik nagybátyját, azt, akit más helyt *Hermann nagybácsinak* is nevez (l. a keresztnevek között): *Nasic (81.).*

A lányismerőseit és a nagynénjeit is főleg a becenevükön említi az író. *Lánynevek: Mancsi (85.), Teri (42. és 44.) és Tusi (51.). A nagynénik nevei: Nina (71.), Sári (néni: 61.) és Sárika (uo.), Zseni (71.).*

Bizonyára becenevűnek vehető a szerencsejátékos orosz hercegnő neve is: *Bábuska (79.).*

Írói álnév egyszer fordul elő a regényszövegben (a polgári névvel együtt) *Ignotus (53.).* (Továbbá „írói álnév” a *Kyvagiokén Polikárp is.)*

Fedőneveknek tűnnek a következők: *Kleofás (bajtárs: 88.), Kocsárd (bajtárs: uo.) és Koppány (bajtárs: uo.).*

4. A regényszövegből való minden adatunk valójában „irodalmi név” is. (Mindamellet, hogy a legtöbbjük nem fiktív név.) Itt, ebben a csoportban azokat az *irodalmi neveket* találjuk, amelyek valamilyen irodalmi alkotás szereplőjét, hősét nevezik meg.

Irodalmi alkotások, drámák, szereplőire utalnak az alábbi nevek: *Ophélia (53.), Rómeo és Júlia (65.) és Titánia (85.).*

5. *Értelmező neveknek* neveztem el azokat a személyekre utaló neveket, amelyek a megnevezett személy rangja, címe segítségével azonosítanak, „jelölnek”. Akkor tekintettem úgy, hogy tulajdonnévjellegük van, ha írásmódjuk nagy kezdőbetűs. Valójában csak két személy ilyenféle megnevezésével van dolgunk. Az egyik Hitler, akit *Vezér* névvel illetve találunk egy helyen (102.). (Ugyanakkor a *führer* a 96. részben kisbetűs.) A másik Horthy Miklósnak *Kormányzó (102.) és kormányzó (uo.)* szóval való megnevezése. Érdekes az összefüggés

Horthy vízióbeli szerepváltása és a név ortográfiája között (eljelentéktelenedés – kisbetűs írásforma).

6. *Megszemélyesítések.* Vannak köznevek, amelyek azáltal válnak tulajdonnevekké, hogy szimbólumokként, elvont fogalmak megszemélyesítésére használjuk föl őket. Rendszerint nagy kezdőbetűs írásmód is jelzi ilyenkor, hogy ezeknek a szavaknak szimbólumjellegük van (vö. MMNyR. I:219–20.). Ilyen nevek a Kyvagiokén c. Déry-műben: *Ember* (75.), *Érdek* (22.), *Forradalom* (71.), *Kegyelem* (13.), *Költészet* (120.), *Pénz* (74.), *Remény* (86. és 87.), *Szabadság* (54., 55., 59. és 102.), *Szerelem* (102.), *Társadalom* (120.) és *Teremtés* (92.). A műzsákhoz kötődő szimbolizációk: *Komédia* (24.), *Szerelem* (26. és 27.), *Történelem* (22.), *Tragédia* (23.). A megszemélyesítések köznévi megfelelőit (Pénz-pénz, Társadalom-társadalom stb.) nem vizsgáltam.

7. *A vallási élethez fűződő nevek.* Az *Isten* szó legtöbbször kis kezdőbetűs (46., 47., 85., 107.), vagy nem lehet megállapítani, hogy kis- vagy nagybetűsnek vehető-e, mert mondatkezdő szó (62., 79. és 85.). Egyszer biztosan nagybetűs, az 1. regényegységben, az *Isten országa* szókapcsolatban. Az *Isten* (*isten*) szó szinonimái közül előfordul még a *Teremtő* (75.), a *Jahve* (79. és 120.) és a *Dieu* (76.). A *Krisztus* név több funkcióban és több alakban is megjelenik. Személyre utal a 6. és a 65. re-ben: *Krisztus* (*urunk*); korjelölő kifejezés részeleme rövidítve: *Kr. e.* (70.), ill. idegen írásmódban: *post Christ nat anno . . .* (87.). Egyszer egyszerűen fordul elő továbbá a *Lucifer* (13.) és a *Sátán* (120.) név.

Bibliai személyek nevei: *Ábel* (79.), *Abrahám* (*ősapánk:* 77.) és becézve is: *Ábris* (uo.), *Ahasvérus* (62.), *Anram* (112.), *Dániel* (70.), *Ezra* (85.), *Gábor* (*arkangyal:* 40. és 42.), *János* (*apostol:* 1.), *Jochebed* (112.), *Káin* (46., 79. és ~ *bunkójának suhogása:* 120.), *Lévi* (*törzse:* 112.), *Mózes* (56. és 112. és ~ *kötáb-lái:* 6.), *Nehémiás* (85.) és *Sem* (*atyánk:* 62.).

8. *A nem-keresztény mitológiákhoz kötődő személynevek.* Vannak közöttük, amelyeknek tulajdonnév voltak vitatható (többes szám, kisbetű). A *műzsák* mellett e szavak a *szibillák* (55.) és a *Moirák* (77.). Az első, mint látjuk, kis kezdőbetűs, bár írásmódjuk e tekintetben föltételezhetően nem szigorúan egyalakú. A *műzsák* fontos szerepet töltenek be a mű több fejezetében is. Nevük „varázsigebe” foglalva: *KLIOMETERTÁL EUERURPOKÁL* (21.), de személy szerint külön-külön is megjelennek, bemutatkoznak, szerepelnek: *Erato* (26. és 27.), *Euterpe* (28., 29., 30., 32. és 77.), *Kalliópé* (28., 29., 30., 32. és 77.), *Klío* (22., 23., 24., 60., 88., 101. és 119.), *Melpomené* (23., 24., 25. és 26.), *Polüümnia* (25. és 26.), *Terpszichoré* (25. és 26.), *Thália* (24., 25. és 26.), *Uránia* (27. és ~ *kisasszony:* 26.). A megszemélyesítések közül nem egy (l. a fenti 6. pont alatt) hozzájuk kötődik.

További mitológiai személynevek: *Apollón* (23.), *Erisz* (26.), *Fortuna* (79.), *Kháron* (*ladikjában:* 43.), *Kirké* (85.) és *Zeusz* (30.). Itt említem még meg (mert ez az egyetlen kételemű mitológiai személynév) *Pallasz Athénét* (30. és 108.).

B. KÉT- ÉS TÖBBELEMŰ SZEMÉLYNEVEK

Itt az alábbi alcsoportokat alakítottam ki: vezeték- és keresztnév együtt (1), több elemből álló asszonynevek (2), vezeték-, közbülső v. atyai és keresztnév (3), keresztnév és atyai név (4) és két, ill. több keresztnév együttese (5).

1. *Vezetéknév + keresztnév.* Első helyen hadd álljon itt a *főhős* neve: *Kyvagi-okén Polikárp* (93., 97. és 120.).

Írók, költők, közéleti hírességek nevei (betűrend szerint): *Ady Endre* (39., 40. és 53.), *Babits Mihály* (49., 53. és 102.), *Benjámín László* (97.), *Bernáth Aurél* (92.), *Bölsche Vilmos* (17.), *Ilja Ehrenburg* (88.), *Farkas Imre* (102.), *Füst Milán* (53.), *Gellért Oszkár* (53.), *André Gide* (59.), *Gyóni Géza* (102.), *Knut Hamsun* (33., 35., 36. és 37.), *Hatvany Lajos* (53.), *Herczeg Ferenc* (102.), *Illés Endre* (102. és 117.), *Illyés Gyula* (75. és 102.), *Juhász Gyula* (53.), *Kassák Lajos* (80. és 102.), *Kosztolányi Dezső* (102.), *Móricz Zsigmond* (53., 64. és 102.), *Nagy Lajos* (53. és 102.), *Németh Andor* (85. és 102.), *Németh László* (102.), *Örkény István* (102.), *Pekár Gyula* (102.), *Petőfi Sándor* (54. és 108.) és *Alekszander Petőfi* (79.), *Radnóti Miklós* (99.), *Schöpflin Aladár* (102.), *Szabó Dezső* (53. és 102.), *Szép Ernő* (49.), *Szilasi Vilmos* (92.), *Tóth Árpád* (60. és 61.), *Turcsányi Elek* (105.), *Vas István* (97.), *Veigelsberg Hugó* (vagyis *Ignotus*: 53.), *Zelk Zoltán* (97. és 99.) és *Zrinyi Miklós* (73.). Örkény István nevét egy ízben csak a kezdőbetűk jelzik: *Ö. I.* (102.).

Politikusok nevei: *Gömbös Gyula* (87. és 97.), *Hitler Adolf* (36. és 103.), *Horthy Miklós* (58., 59., 62., 93., 102. és 104.), *gróf Károlyi Mihály* (76.), *Kun Béla* (55.), *Lukács György* (56. és 57.), *Rákosi Mátyás* (57.), *Szálasi Ferenc* (102.), *gróf Tisza István* (szobra: 88.) és *gróf Teleki Pál* (97.).

Más történelmi személynevek: *Vasco da Gama* (27.) és *Dózsa György* (65.).

Egyéb teljes nevek: *Bakutz József* (97.), *Benák József* (88.), *Stellan Bengston* (94.), *Diener-Dénes József* (76.), *Fenyő Miksa* (53.), *Grósz Andor* (39., 52. és 60.), *Grósz Ignác* (fia, *Andor*: 19.), *Jóhárt Géza* (88.), *Platzner Hugó* (15.), *Roth Imre* (88.), *Somló Bódog* (úr: 49.), *Vágó József* (titkár úr: 41.) és *Wertheimer Ede* (úr: 61.).

Irodalmi eredetű név a Jevgenyij Anyegin (65.).

Női szereplőt vezeték- és keresztnévén megnevezve csak egyszer találunk: *Reichard Piroska* (53.); inkább a keresztnév becézett alakja áll a vezetéknév mellett: *Sisulák Mári* (néni: 74.), *Tanner Ilonka* (53.).

Teljes névnek vettem, s ebbe a csoportba soroltam be a regényben előforduló kínai neveket is: *Huang-Tu-Pang* (75.), *Juan-Si-Kai* (67.) és a történelmi *Szun-Jat-szen* (67.).

2. *Többelemű asszonynev* csak egy van a szövegben: *Kosáryné Réz Lola* (53.).

3. *Vezetéknév + közbülső vagy atyai név + keresztnév* (+ nemesi kiegészítő nevek): *Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij* (79.), *Tersánszki Józsi Jenő* (102.) és *gróf Waldemar Rüdiger von Braunau und Recklinghausen* (79.).

4. *Keresztnev + atyai név.* Ez a kombináció a közvetlenebb orosz megszólításformához kötődik; ebben a regényben is: *Alekszej Ivanovics* (79.) és *Fjodor Mihajlovics* (uo.).

5. *Két és több keresztnev.* *Uralkodókra* jellemző ez a megnevezésmód. A Déryműben ilyenek: *Ferenc József* (11. és 102.) – „becézve” is: *Ferenc Jóska* (46.) – és *Ágost Keresztély Frigyes* (85.).

C. SZEMÉLYNEVEK -I KÉPZŐS SZÁRMAZÉKALAKJAI

Csak néhány ilyen származékalak van a műben; irodalmi, bibliai és mitológiai vonatkozású személynevek származékai: *hermészi* (lét: 75.), *jeremiási* (jajongás: 102.), *kafkai* (péllda: 107.), *sziszifuszi* (szikla: 86.), *zeuszi* (villámok: 53.).

*

Az embernevek sorának végén idézni kell még két részletet a műből. Mindkettőben van egy-egy rész, amely megdöbbentő erejű írói módszerrel sorol-idéz föl személyneveket: Az első: „Meggédhette-e képzeletem a Zelk Zoltán nevű költőt az ukrainai üdültetéstől, s Radnóti Miklós sorstársát a bori rézbányáktól, a . . . a . . . a . . . a . . . -tól, -tól?” (99.). A másik: „Ez idő tájt az államnak számtalan jóakarója járta az utcákat, ki egyenruhában, ki egyszerű polgári öltözékekkel álcázva állampolgári hűségét az üzemekben, sőt a magánlakásokban is szimatolgattak, nem észlelhetők-e valahol gyanús illegális szagok, s ha úgy vélték, hogy Imrédy miniszterelnök vagy Bárdossy miniszterelnök vagy horrible dictu Horthy Miklós őfőméltósága *vagy . . . vagy . . . vagy . . .* államférfiúi működése biztosításra szorul, menten lefogták a gyanúsítottakat, bilincsbe verték őket, esetleg átharapták a torkukat” (104.). (A személynév-helyettesítő részeket kiemelttem. – Cs. M.) A szöveghiány, a kipontozások mögött is személyneveket kell látnunk; a szövegkörnyezet egyértelművé teszi, hogy milyeneket.

II. NÉPNEVEK, EMBERCSOPORTOK MEGNEVEZÉSEI

A népnevek, nemzetségevek között is vannak, amelyek a tulajdonnevek közé tartoznak (l. erről J. Soltész Katalin 1979: 79. l.). *Nemzetségnév* a Déryműben is található: *Juda nemzetség* (70.). Bizonyos hasonlóságot mutat ezzel a *Lévi törzse* is, ezt azonban, lazább (birtokos) szerkezet lévén, a személynevek közé soroltam be (l. I.7. alatt).

A zsidóüldözések borzalmaít idézik az embercsoportok alábbi megnevezései: „*Sárga Csillagosok*” (114.) és „*Balszélső*” (112.) meg „*Balszélső*” (csoport: uo.).

III. ÁLLATNEVEK

Többnyire *bibliai és mitológiai* nevek: *Cerberusz* (74.), *Leviathán* (tojása: 36.), *Minotaurusz* (51.), *Pegazus* (61.), Egy *irodalmi* vonatkozású is van köztük, a *Rosinante* (4., 33., 61., 94. és 102.). Egy (illetve változataiban: három) sasnév, amelynek „eredete” még megfejtésre vár: *Sasa* (95. és 96.), *Sasenska* (uo.) és *Saska* (95.).

IV. HELYNEVEK

A helyneveket a következőképpen csoportosítottam: 1. Földrajzi nevek; 2. Földön kívüli helynevek; 3. Mitológiai és a vallással kapcsolatos helynevek; A 4. csoportban a regény helynevekből -i képzővel alakult mellékneveit sorolom föl.

A helynévanyag is rendkívül gazdag. Amikor ezeknek a neveknek a hosszú jegyzékét nézzük, tartsuk mégis föltétlenül szem előtt: bennük is elsődlegesen regénytényeket kell látnunk, s csak azután életrajzi adatokat. Erre egyébként Déry is fölhívja a figyelmet a mű egyik helyén: „Polikárp már látta a jeruzsálemi Siratófalat, a kyotói szentélyt, Kyushut, a Fudzsiját, nemkülönben [. . .] *de csak költői minőségében, mondhatni álombeli állapotban.*” (A regényszövegből kiemeltem a fontosnak tartott részt. – Cs. M.).

Itt nem vállalkozhattam arra, hogy megvizsgáljam, elemezzem Dérynek a fölhasznált földrajzi névanyaghoz való írói és személyes kapcsolatát. A névanyag pusztá számbavétele a céloom a helynévanyagot illetően is. Ebből is megmutatkozik viszont, hogy az író túlnyomórészt valóságos névanyaggal dolgozott.

1. FÖLDRAJZI NEVEK

Betűhíven és – az egyes névtípusokon belül – betűrendben közlöm őket.

Állam- és országnevek: *Ausztrália* (61., 65. és 71.), *Ausztria* (5., 87. és 109.), *Babilónia* (70.), *Brit Guyana* (78.), *Csehország* (11.), *Csung-Hua-Zsen-Min Kuang-Ho-Kuo* (67.) [= Kína], *Dácia* (51.) [= Románia], *Deutschland* (115.), *El Salvador* (98., 99. és 112.), *Elefántcsontpart* (65.), *Felső Volta* (65.), *Franciaország* (1. és 71.), *Harmadik Birodalom* (96.) és *III. birodalom* (99.), *India* (27.), *Irak* (70.), *Japán* (79.), *Kína* (67.), *Magyarhon* (112.) és *Magyarország* (36., 65., 88., 94., 102. és 105.), *Malgas* (65.), *Mezopotámia* (70.), *Németország* (35., 96., 112. és 119.), *Nigéria* (65.), *Norvégia* (33., 35. és 91.), *Nyasszaföld* (65.), *Olaszország* (11. és 80.), *Oroszország* (79.), *Osmark* (109.) [= Ausztria], *Portugália* (87.), *Rhodesia* (79.), *Svájc* (91.), *Szerbia* (105.), *Szovjetunió* (59.), *Tibet* (79.), *Ukrajna* (104.), *Zambia* (65.). Egy ízben egy betűszó alakú országnév is megjelenik összetételi előtagként: *NSZK-áruházak* (46.). Kisbetűsen egyszerű: *mo-*

narchia (11.). További érdekesség, hogy Magyarország megnevezésére Déry egy helyen ezt a nevet használja: *Új Paradicsom* (65.).

Országrészek, tartomány(ok) és tájegységek nevei: Alsó-Ausztria (109.), *Bajorország* (87. és 91.), *Barcaság* (51.), *Burgenland* (11. és 109.), *Dél-Tirol* (11.), *Don-kanyar* (104.), *Erdély* (65.), *Háromszék (vármegye: 51.)*, *Karinthia* (87.), *Poroszország* (87.), *Sárrét* (105.), *Stájerország* (87. és 109.), *Szibéria* (71.) és *Tirol* (87.).

Helységnevek: Abony (57.), *Amsterdam* (78.), *Assisi* (80.), *Baalbek* (79.), *Bad Hamburg* (85.), *Badacsonytomaj* (65. és 67.), *Bamakó* (69.), *Bécs* (5., 10., 13., 72., 75., 87., 89., 91. és 109.), *Békéscsaba* (65.), *Békéscsabad* (97.), *Berlin* (87. és 96.), *Bruxelles* (78.), *Budapest* (52., 57., 71., 79., 82., 97., 102., 104., 105. és 107.), *Cannes* (79.), *Csikszereda* (75.), *Deauville* (85.), *Dubrovnik* (91.), *Dunapentele* (85.), *Érd* (39.), *Érsekújvár* (57.), *Feldafing* (92.), *Fülek* (57.), *Gravenhage* (78.), *Győr* (108.), *Hegyeshalom* (82. és 108.), *Helioszpolisz* (79.), *Kampala* (69.), *Kassa* (57. és 105.), *Koblenz* (78.), *Kolozsvár* (47.), *Korpona* (57.), *Köln* (78.), *Krisztília* (35.) [= Oslo], *Léva* (57.), *Linz* (6.), *London* (85. és 87.), *Lyon* (78.), *Malmö* (75.), *Marostorda* (51.), *Marseille* (58.), *Miskolc* (57.), *Monte-Carlo* (79.), *Moson-Magyaróvár* (108.), *München* (109.), *Nasic* (40.) [= Našice], *New York* (79.), *Nickelsdorf* (109.), *Nizza* (79.), *Oslo* (33. és 35.), *Ostendé* (85.), *Ougadougou* (69.) [= Ouagadougou?], *Párizs* (72., 75., 78., 79., 80., 87., 91. és 107.), *Pécs* (119.), *Peking* (67.), *Perugia* (80., 81., 82. és 91.), *Porto Novo* (69.), *Regensburg* (109. és 110.), *Salzburg* (96.), *Selmecbánya* (57.), *Sobborgo San Antonio* (80. és 81.), *Stockholm* (94.), *Stuttgart* (85.), *Susaka* (69.), *Sydney* (73.), *Szeged* (53.), *Szerencs* (57.), *Szolnok* (57.), *Szolnokdoboka* (51.), *Tatabánya* (108.), *Tirana* (85.), *Tiszaroff* (57.), *Torinó* (108.) és *Velence* (67.).

Városrészek: Belváros (102.), *Buda* (43., 53., 116., 117. és 118.), *Budafok* (85.), *Lagimánosz* (85. és 102.), *Lipótváros* (108.), *Óbuda* (69. és 102.), *Pest* (6., 13., 15., 35., 37., 42., 57., 65., 82., 84., 85., 88., 92., 95., 96., 97. és 113.), *Zugliget* (21. és 26.) és *Zugló* (104.). Ugyancsak Budapesthez kötődnek a *kerületnevek: V. kerület* (105. és 108.) és *VI. kerület* (107.).

Út-, utca-, térnevek: Andrásy út (102.), *Arany János utca* (116.), *Árpád utca* (114.), *Ballplatz* (87.), *Champs Elysées* (78.), *Dísz tér* (102.), *Győzelmi Fásor 1. Siegelsallee*, *Horthy Miklós út* (85.), *Hősök tere* (102.), *Kärntner-strasse* (73.), *Kossuth Lajos tér* (88.), *Landstrasse-Hauptstrasse* (5. és 6.), *Lipót körút* (3.), *Margit körút* (69.), *Nagykörút* (115.), *Nagymező utca* (1.), *Ó utca* (104.), *Pozsonyi út* (113.), *Pyker Gasse* (13.), *Rákóczi út* (42.), *Rombach utca* (85.), *Siegelsallee* (vagyis *Győzelmi Fásor: 96.*), *Személynök utca* (114.), *Szemere utca* (3.), *Szent-Gellért tér* (85.), *Szent István körút* (108.), *Tükör utca* (107.), *Váci körút* (52.), *Zrínyi utca* (102.) és *Vilmos császár út* (102.).

Épületek és építmények nevei. Az épületmegnevezés egyik formája, hogy az utcanév és a házszám együttese adja: *Andrásy út 60.* (98., 102. és 108.), *Árpád utca 10.* (102.), *Damjanich utca 28/b.* (17.), *Nádor utca 14.* (114.), *Szent István körút 2. számú ház* (108.), *Wesselényi utca 13.* (62.). Az út-, utca- és térnevek

csoportjában is vannak nevek, amelyek – jelentéstapadással – ténylegesen épület-, ill. lakásmegnevezések. Pl.: „Lóhalálában kivágtatott a döblingi Pyrker Casséba, hol Mariedl nevű jegyese már türelmetlenül várta” (13.). Továbbá találunk épületneveket az -i képzős származékokkal létrejött névalakok között is; l. a Helynevek 4. részében.

Az épülethírességeknek és középületeknek rendszerint egyedi nevük van: *Bazilika* (52.), *Belvedere* (87.), *Burg* (87.), *Főkapitányság* (102.), *Hadháza* (85.) [kastélynévként], *Landesgerichtshof* (7.), *Nagy Fal* (67.), *Nyilaskeresztes Pártház* (102.) és *Nyilas Pártház* (107.), *Parlament* (44.), *Schönbrunn* (87.), *Siratófal* (72.), *Terézvárosi templom* (1.), *Tózsdepalota* (114.), *Vár* (83. és 102.) és *Várpalota* (102.). A budapesti vasútállomások közül a *Déli pályaudvar* (4.), a *Ferencvárosi pályaudvar* (85.) és a *Nyugati pályaudvar* (82. és 96.) – ezeket említi név szerint, a *hidak* közül pedig a következőket: *Erzsébet-híd* (108. és 116.), *Ferenc-József-híd* (108.), *Lánchíd* (102. és 116.), *Margit-híd* (3., 4., 6., 108. és 116.) – ez utóbbi [?] egyszer *Manci-híd* alakban (111.).

A *folyók* közül Déry a *Dunát* (41., 44., 52., 85., 102. és 108.), a *Kerulent* (65.) és a *Tiszát* (57.) nevezi meg. Egy ízben a *Duna-part* összetétel is előfordul (44.). A *tengerek* közül csak az *Ohotszki-tengert* (65.), a *tengerszorosok* közül pedig csak a *Magelhaes-szorost* említi (65.).

Szigetek, szigetcsoportok: *Capri* (91.), *Csepel* (106.), *Fülöp-szigetek* (61.), *Margit-sziget* (15.), *Szicília* (75.), *Kyushu* (72.), *Polinézia* (71.) és *Tasmánia* (61. és 79.).

Sivatagnevek a *Kalahári-sivatag* (65.) és a *Szahara* (69.).

Hegyek, hegységek nevei: *Alpok* (91.), *Fudzsjáma* (72.), *Gellérthegy* (52., 85. és 117.), *Hermon-hegy* (79.), *Mátra* (105.), *Mecsek* (119.), *Negoj* (50. és 51.), *Sinai* (hegye: 56.) [bibliai helyszín], *Svábhegy* (61. és 105.) és *Várhegy* (102.).

Jeles földrajzi pont neve (kis kezdőbetűvel): *északi sark* (52.).

Földrész- és régiónevek: *Afrika* (61., 65., 68., 69. és 79.), *Amerika* (65., 71. és 112.), *Ázsia* (61., 65., 67., 68. és 70.), *Észak-Afrika* (70.), *Európa* (61. és 79.), *Közép-Amerika* (112.) és *Nyugat* (108.) [= a nyugati országok]. Egyszer az elszültyedt földrész, *Atlantis* neve is megjelenik (65.).

*

A személynevekkel foglalkozó rész végén idézett regénymondatok egyikében (99. re) az egyik kipontozott rész az, amelyikkel eddig nem foglalkoztunk („a . . . a . . . a . . . a . . . -tól, -től”), földrajzi nevekre utal. Ezt az ablativus ragváltozatok egyértelművé teszik. Történelmi sorstragédiák helyszíneinek neve helyett állnak a ragok.

2. FÖLDÖN KÍVÜLI HELYNEVEK

Az *égitestek* közül a *Föld* (25. és 29.), a *Hold* (27.) és a *Nap* (27.) neve fordul elő a szövegben. A *csillagképek* (asztrológiai jegyek) közül a *Rákot* említi (79.).

3. MITOLÓGIAI ÉS A VALLÁSOSSÁGGAL KAPCSOLATOS HELYNEVEK

Az előbbieik közül való az *Olümposz* (29.) és a *Tempé völgye* (29.). Az utóbbiak közé kétségtelenül ide tartoznak a *Szodoma* (85.), valamint a *Mennyország* (*lajtorjája*: 47.) névelőfordulások. Ezen túlmenően meg kell említeni, hogy *Isten országát* – miként az 1. re-ben találjuk – az esetek többségében *mennyországnak* írta Déry (kisbetűsen, l. a 69., 74., 79. és 86. re-ben). Ugyancsak kisbetűs a *pokol* is (74., 79. és 86.), sőt, maga a *föld* is, amikor ebbe a fogalomkörbe tartozik (pl. a 69. re-ben).

4. HELYNEVEK -I KÉPZŐS SZÁRMAZÉKAI

A hovatartozás jelölésére szolgáló -i képző földrajzi nevekhez gyakran kapcsolódik. Látjuk ezt a megvizsgált Déry-mű ilyen alakulatainak nagy számából is.

Az -i képzős szóalakok rendszerint földi helyszínnel való kapcsolatot fejeznek ki.

Út-, utca- és térnévhez kötődve rendszerint olyan szerkezetek (jelzői) elemei, amelynek denotátuma épület, építmény, intézmény, ill. létesítmény vagy lakás. A regényben ilyenek a következők: *Ady Endre utcai* (*szálló*: 118.), *Aggtelek utcai* (*lakás*: 107.), *Andrássy úti* (*klub*: 63. és ~ *Nyilas Pártház*: 107.), *Árpád utcai* (*lakás*: 91.), *Boráros téri* (*híd*: 116.), *Gonzaga-gassei* (*albérlet*: 87. és ~ *lakás*: 88.), *Honvéd utcai* (*előjáróság*: 105.), *Lützow-strassei* (*kiskocsmá*: 96.), *Lipót körüti* (*lakás*: 19. és 31.), *Margit körüti* (*szalon*: 65.), *Nádor utcai* (*hivatal*: 65., ~ *lakás*: 107., ~ *otthon*: 114. és ~ *ház*: 115.), *pyrkerassei* (*lakás*: 74.), *Rákóczi úti* (*Pannonia Szálló*: 42.), *Szabadság téri* (*bankfiók*: 88. és 114.), *Tükör utcai* (*drogériakerak*: 107.), *Visegrád utcai* (*székház*: 55.), *Werbőczy utcai* (*ház*: 61.), *Wesselényi utcai* (*lakás*: 82.), *Zrínyi utcai* (*főkapitányság*: 107.) és *Zsigmond utcai* (*reumakórház*: 100.).

Egyéb földrajzi nevekből való -i képzős derivátumok (betűrendben, tartalmi rendszerezés nélkül): *alpesi* (95.), *amerikai* (61. és 112.), *angliai* (85.), *auschwitz* (111.), *ausztráliai* (73.), *bécsi* (73., 87. és 88.), *berlini* (19.), *bori* (99.), *budai* (4., 44., 69., 85., 102., 105. és 117.), *budapesti* (82.), *carrarai* (79.), *csepeli* (65.), *dél-afrikai* (79.), *döblingi* (13.), *dunai* (85., 105. és 110.), *el-salvadori* (112.), *erdélyi* (48. és 84.), *érsekújvári* (82.), *erzsébetvárosi* (97.), *európai* (102.), *fiumei* (102.), *fogarasi* (50.), *galócás* (65.), *gyulai* (93.), *hegyeshalmi* (108.), *izraeli* (46.), *jerichói* (120.), *jeruzsálemi* (72.), *karlsbadi* (79.), *kelenföldi* (85.), *körüti* (63.), *közép-amerikai* (98.), *kyotói* (72.), *lagimánoszi* (85.), *lipótvárosi* (115.), *monte carlói* (79.), *nasici* (40., 48. és 102.), *nizzai* (79.), *orléans-i* (42.), *otrantói* (102.), *pesti* (13., 41., 42., 48., 85., 95. és 117.), *pollonaruwabai* (72.), *pomerániai* (79.), *schönbrunni* (79.), *schottenringi* (89.), *ukrajnai* (97. és 99.), *umbriai* (80.), *vatikáni* (112.), *venezuelai* (46.), *verseci* (102.), *veszfáliai* (79.), *zugligeti* (19.) és *zuglói* (102. és 104.).

Egy ízben a mitológiai helyszínt megnevező Parnasszus tóhoz tapadt -i képző a *parnasszusi arc* (77.) jelzői részében. (Más, jelentéstani kérdés, hogy a *parnasszusi* szó itt jelentésmódosulás révén inkább jelent 'isteni'-t, 'fennkölt'-et, mint 'a Parnasszusról való'-t, 'a Parnasszushoz kapcsolódó'-t.).

V. INTÉZMÉNYNEVEK

Igen változatos az intézménynévanyag is. (Egyikkel-másikkal a főntiekben, a földrajzi nevek -i képzős származékai között már találkozhattunk.) A létesítmények, intézmények jellege szerint csoportosítottam őket.

Államigazgatási testületek: Forradalmi Tanács (56.), *Honvédelmi Minisztérium* (46.) és a *Honvédelmi Minisztérium 4/c katonapolitikai nyomozó osztálya* (uo.), *Hadügyminisztérium* (87.), *Nemzetgyűlés* (72.), *Pénzügyi Népbizottság* (62.). Az *Állami Számvevőszék elnöke* (102.) birtokos szerkezetben – és hasonló megnevezésforma az anyagban több is van – a megnevezés „jeltárgya” nem intézmény, hanem egy vele valamilyen kapcsolatban álló – esetünkben ott elnöki feladatkört betöltő – személy; a megnevezésben a birtokos jelző névtani besorolása természetesen így is az intézménynevek között indokolt.

Társadalmi és érdekvédelmi szervezetek, pártok, egyesületek: Gyáriparosok Országos Szövetsége (53.), *Ifjúmunkások Országos Szövetsége* (57.), *Kereskedelmi és Iparkamara* (41. és 48.), *Magántisztviselők Szakszervezete* (40.), *Vitési Szék* (102.). Rövidebb névalakban fordul elő egy ízben a *Kamara* (41.), a *Párt* (54. és 55.) pedig [Kommunisták Magyarországi Pártja] csak ebben az egyszerűbb alakban. Két betűszó is ide tartozik: *GYOSZ* (53.) [= Gyáriparosok Országos Szövetsége] és *MOVE* (97.) [= Magyar Országos Véderő Egyesület].

Ipari létesítmények nevei: Galócási Gőzfűrész (telep: 48., 49., 51. és 65.), *Bloch és Cie* (cég: 75.) és rövidebb alakban is: *Bloch-cég* (76.), *Cotta* (107.) [könyvkiadó vállalat?], *Drasche Téglagyár* (97.), *Közlekedési és Forgalmi Rt.* (39.), *Neuschloss Nasici Tanningsyár és Gőzfűrész Rt.* (18., 32. és 37.) – egyszer röviden *Rt.*-nek nevezve is (40.) –, *Újlaki Téglagyár* (111.), *Veszprémi Nehézipari Kutatóintézet* (65.) és *Weiss Manfréd* (gyár: 65.).

A tudományos és a művészeti élet intézményei, szervezetei: Akadémia (19.) [az MTA], és a (svéd) *Akadémia* (93. és 94.), *Kisfaludi Társaság* (102.), *Magyar Színház* (61.), *Otthon, Írók és Újságírók Köre* (63.), *Petőfi Társaság* (102.) és *Wiener Sängerknaben* (12.).

Vendéglátóipari létesítmények (szállók, vendéglők, kocsmák, játéktértek stb.): „*Boeuf sur le toit*” vagyis „*Ökör a háztetőn*” (étterem: 79.), *Bucsánszky* (kávéház: 102.), *Café de France* (89.), *Colosseum* (kávéház: 73.), *Fiume* (szálló: 44.), „*Három góbéhoz*” (címezett kocsmá: 65.), *Hotel Imperial* (79.), „*Kafféhus*” (35.), *Kaszinó* (79.), *Vigadó* (kávéház: 52. és 53.), *Virág* (szálló: 119.).

A regényszövegben előfordulnak továbbá *oktatási intézmények* nevei: *Kereskedelmi Akadémia* (18., 20. és 32.) és *Hadütemérészeti Akadémia* (102.); *pénzügyintézetek* nevei: *Magyar–Olasz Bank* (115.) és *Pesti Hazai Első Takarékpénztár*

Egyesület (97.). Az eddig említettekén kívül: *Árvaház* (63.), *Budapest Székesfőváros Köztisztasági Hivatala* (108.), *Merkur* (hirdetőiroda: 84.); a nem polgári jellegű szervezetek közül pedig: *CLA* (61.), *Gestapo* („elnevezésű turistakülönítmény”: 105.), *Vörös Hadsereg* (57.); vallási szervezet neve az *Anyaszentegyház* (1.). Kis kezdőbetűvel fordul elő a regényszövegben a *sikló* (102.), de talán vitatható, nincs-e tulajdonnévjellege a pesti közlekedés e jellegzetességének.

VI. SZELLEMI ALKOTÁSOK NEVEI

1. *Művészi alkotások.* Saját művei közül Déry ebben a szövegben a következőket említi: a „*Lia*” című „rossz lírai regény”-t (32. és 54.), *A befejezetlen mondatot* (72., 89., 94. és 117.), – a 91. re-ben így: *Bef. M.* –, és az *Alvilági játékokat* (119.). *Más szerzők művei* (amelyek cím szerint szerepelnek; előfordulásuk sorrendjében): *Das Liebesleben in der Natur* (17.), *Zarathusztra* (19.), *A falu jegyzője* (34.), *Egy magyar nábob* (uo.), *A fekete város* (uo.), *Pán* (35.), „*Much Ado about Nothing* vagyis sok hűhó semmiért” (118.). Említést tesz egy helyen egy *Goethe sorozatról* (107.). Egyéb szellemi alkotásként számon tartható írásműcímek (eltérő jellegűek az előbbiektől): *Btk.* (2.) [Büntetőtörvénykönyv], *Tízparancsolat* (6.), *III.-as zsidótörvény* (97.) és *1921. I-1. (törvénycikely: 102.)*.

Nem cím szerint, hanem jelölt vagy rejtett *utalás* formájában is találkozunk a szövegben irodalmi (esetleg képzőművészeti) alkotásokkal, nevezetes személyekkel. A *Sors bona nihil aliud* Zrínyi Miklóshoz vezet vissza (32. és 73.), a 82. regényegység kezdőmondatai pedig a Biblia képeit idézik. Ezek az utalások néha csak közvetetten kapcsolhatók bizonyos szellemi alkotásokhoz, ezen keresztül bizonyos tulajdonnevekhez. A szöveg kulturális hajszálgököerei ezek, amelyeket valójában nem is lehet talán maradéktalanul számba venni, nehéz ugyanis határt vonni beleérzés és utalás között, főleg, ha grafikai megoldások sem irányítják rájuk a figyelmet. A szövegértés függvényei is ugyanakkor ezek az utalások. Íme néhány ilyen „kötődés” a *Kyvagiokénból*: a „mondja a magáét, ki tudja, meddig mondhatja” (120.) Vörösmarty Mihály *Vén cigányából* való sorokat idéz föl; az „ércnél maradandóbb” (23.) és (latinul is olvashatóan, dőlt betűkkel kiemelten) az *Aere perennius* (87.) szegmentumok olvastán Horatius-ra is és Puskinra is gondolnunk kell; a 62. re-ben Shakespeare és a Hamlet-monológ juthat eszébe az olvasónak; a *Szabadság, Szerelem* „zászlófelirat” (102.) Petőfi-verset idéz; a „delacroix-i zászló” kifejezés pedig *A Szabadság vezeti a népet* című festményt. A „Kháron ladikjában” (43.) kifejezés Ilyés-kötet címével cseng össze – s a sort még folytatni lehetne.

Leginkább mégis Arany János felé mutatnak ezek a jelzések: „bár nem tölgyek alatt, hanem egy öreg vadgesztenye lombjának húsében” (15.), s ugyancsak a Margitszigeten beszélget anyjával (már ti. Polikárp, a főhős), és arról is ír Déry, hogy hősének „útján Bécsnek büszke vára nyögött egyet-kettőt” (109.). Emellett a hősének (magamagának) adott név is Arany János-i kapcsolatot

sejtet: a *Mi vagyok én?* c. késői kétsorosára kell gondolnunk vele kapcsolatban.

Térjünk vissza azonban a tulajdonnevekhez!

Szobornevek: Buddha-szobor (72.), *Goethe-szobor* (87.) és *Szent Gellért-szobor* (117.). Szobrokról más formában is több ízben szó esik, a lazább szerkezeteket azonban, ha „jeltárgyuk” szobor is (pl. *Szent Dénes kőszobra, gróf Tisza István szobra*), nem vehettem ugyanúgy szobornévnévként, mint az összetétellel összeforrottakat. A lazább szerkezetű szobornévezéseket a személynevek között mutattam be.

Zászlófeliratok: Liberté, Égalité, Fraternité! (40.) és *Szabadság, Szerelem* (102.).

Zeneművek, dalok címe: Rákóczi-induló (82.), *Deutschland, Deutschland (über Alles)* (115.). Népdalokat is idéz Déry, szöveg szerint, cím nélkül (46.).

Újságnevek: Nyugat (32., 35., 38., 39., 40., 42., 52., 53., 54., 60., 64. és 102.) és *Népszava* (102.).

2. *Aru- és márkanevek.* Három bélyegkatalógus neve található a mű 78. részében: *Kohl, Senf, Yvert* – tágabb értelemben márkaneveknek tekinthetők, miként a *Gabelsberger-féle gyorsírás* megnevezés is (18.). A *Tátra (gépkocsi: 4.)* és a *Colt (pisztoly: 57.)* is ebbe a névosztályba tartozik.

Néhány étel- és italnévvel is találkozunk a szövegben: *Sacher-torta* (12.), *Pécsmelléki Bikavér* (79.) és két sörmárka: *Dreher* (96.) és *Hagenmacher* (uo.).

3. *Érdemrendek, díjak, rendjelek és megkülönböztető jelzések: Nobel-díj* (93. és 94.), *Mária Terézia-rend* (102.), a *Vaskereszt lovagkeresztje* (102.). A groteszk jele Déry stílusában, hogy „érdemrend”-nek nevezi a *Sárga Csillagot* (106., 108. és 110.), az SS jelzést pedig „rejtjel”-nek (105.).

*

A valóság dolgai közül a föntieket tartotta fontosnak Déry Tibor – nem sokkal a halála előtt – utolsó „regényes életrajzában” a nevükön nevezni.

IDÉZETT IRODALOM

MMNyR: A mai magyar nyelv rendszere. Akadémiai leíró nyelvtan. I–II. Bp., 1970

J. SOLTÉSZ 1979: J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979